

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gedragdeskundigen in strafzaken

Esch, C.M. van

Citation

Esch, C. M. van. (2012, March 21). *Gedragdeskundigen in strafzaken*. Koninklijke Van Gorcum, Assen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20438>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20438>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20438> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Esch, Cornelia Marianne van
Title: Gedragsdeskundigen in strafzaken
Issue Date: 2012-03-21

Hoofdstuk 7

De methode van het empirisch onderzoek: een dossierstudie

7.1 De onderzoeksvragen bij het empirisch onderzoek

Zoals blijkt uit hoofdstuk 1 is de overkoepelende probleemstelling in deze studie in hoeverre regelgeving en praktijk van het onderzoek van gedragsdeskundigen in strafzaken bij elkaar aansluiten wat betreft de inschakeling, het onderzoek, de verslaglegging en het gebruik van de door de door gedragsdeskundigen geleverde producten. In de voorgaande hoofdstukken is uiteengezet wat het juridisch kader van deze onderwerpen is. Voor het empirisch deel van de onderhavige studie kan een algemene onderzoeksvraag worden geformuleerd. Hoe gaat het er in de praktijk aan toe bij de inschakeling van gedragsdeskundigen, bij het door hen verrichte onderzoek, zowel voor wat betreft het proces als het product daarvan, en bij het gebruik van een dergelijk product? In hoeverre doen gedragsdeskundigen en andere procesdeelnemers wat zij op grond van wet- en regelgeving, jurisprudentie, beroepscodes, gedragscodes etc. moeten en mogen doen? In hoeverre gaan zij hun bevoegdheden te buiten? Bij elk onderdeel worden daar als aanvullende empirische onderzoeksvragen aan toegevoegd: In hoeverre gaat het in alle arrondissementen hetzelfde aan toe? Maakt het wat uit of een gedragsdeskundige al dan niet onder supervisie onderzoekt en rapporteert? Gaan psychiaters anders te werk dan psychologen? Zijn er verschillen qua onderzoek en rapportage tussen de onderzoeksmodaliteiten? Maakt het nog uit welk feit tenlastegelegd is?

Het empirisch deel van deze studie valt dus uiteen in vier clusters van vragen.¹ Het eerste cluster heeft betrekking op de inschakeling van gedragsdeskundigen. Vragen die hierbij aan de orde komen zijn onder andere, hoe verloopt de inschake-

ling van gedragsdeskundigen in strafzaken? Wat is de inbreng van verschillende procesdeelnemers daarbij en op wat voor wijze zijn zij daarbij betrokken?

Bij het volgende cluster onderzoeksvragen gaat het erom: Hoe wordt het gedragsdeskundig onderzoek verricht? Vragen die hierbij de revue passeren zijn: Wat is de omvang van het onderzoek? Hoeveel gesprekken heeft de gedragsdeskundige gevoerd met de verdachte? Wat is de tijdsinvestering in het onderzoek? Welke onderzoeksmethoden heeft de gedragsdeskundige gevolgd? Heeft hij referenten geraadpleegd en zo ja, welke? Heeft de psycholoog testpsychologisch onderzoek verricht?, etc.

Het derde cluster vragen heeft betrekking op het onderzoeksverslag. Daarbij spelen vragen als: Hoe behandelen gedragsdeskundigen een aantal cruciale onderwerpen in hun verslag? Wat valt er te melden over de verslaglegging van de diagnostiek? In hoeverre beschrijven gedragsdeskundigen een relatie tussen een eventueel gevonden stroomis met het tenlastegelegde? In hoeverre volgt uit die beschrijving op een logische wijze het oordeel van de gedragsdeskundige over de toerekeningsvatbaarheid? Wat valt er te zeggen over het voorspellen van recidive? Hoe gaan gedragsdeskundigen om met het adviseren van een behandeling?

Het vierde en laatste cluster gaat in op de vraag in hoeverre procesdeelnemers, maar vooral de rechter, gebruik maken van gedragsdeskundige rapportages in strafzaken. Vragen die we bij dit onderdeel tegenkomen zijn onder meer: Welke rol spelen gedragsdeskundige rapportages bij het bewijs van het tenlastegelegde? Hoe is het gesteld met het oordeel van de rechter over de mate van toerekenbaarheid in vergelijking tot het advies daarover van gedragsdeskundigen? Wat kunnen we zeggen over de relatie tussen de juridische kaders die gedragsdeskundigen adviseren voor een behandeling en de beslissingen van de rechter te dier zake? Aan

¹ In de slotparagraaf van dit hoofdstuk wordt aangegeven hoe die clusters weerspiegeld worden.

welke onderdelen van de rapportages refereert de rechter in zijn vonnis? Wat valt er te zeggen over het vertrouwen dat de rechter heeft in gedragsdeskundige rapportages?

Doel van het empirisch onderzoek is uitspraken te doen over de gang van zaken bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken in Nederland. Omdat dit domein erg ruim is, wordt het op diverse wijzen verengd. Zo beperkt de onderhavige studie zich tot de gang van zaken bij de meervoudige kamer; ze strekt zich niet uit tot de gang van zaken bij de politierechter, net zo min als tot die bij de kinderrechter. Bovendien betreft de studie slechts het strafproces in eerste aanleg. Hoewel het wellicht interessant ware geweest om ook de appèlzaken in het onderzoek te betrekken, is daar niet voor gekozen. Dit heeft voornamelijk te maken met de omvang die de onderhavige studie in zijn huidige opzet al heeft.

Qua onderzoeksperiode is gekozen voor de tijdspanne van 1 januari 2001 tot 1 juli 2001 (zie voor de operationalisering hiervan de volgende paragraaf). Een en ander heeft te maken met het feit dat de officier van justitie op 1 januari 2001 bijna een jaar beschikte over de bevoegdheid (artikel 151 Sv) zelf vast gerechtelijk deskundigen te benoemen voor gedragsdeskundig onderzoek. Betekent dit ook dat de data verouderd zijn? Daarvan lijkt over het algemeen weinig of geen sprake te zijn. Zo vertonen mijn onderzoeksbevindingen grote overeenkomst met die uit een onderzoek dat verricht is in opdracht van het WODC in de periode van september 2007 tot september 2008.² Ook lijken mijn onderzoeksbevindingen aan te sluiten bij een rapport van de Nationale ombudsman van 1 augustus 2011.³ Daarin geeft de Nationale ombudsman de minister van Veiligheid en Justitie in overweging om zich met het NIFP te bezinnen op de rol en taak van het NIFP bij het toetsen van deskundigen rapportages en te komen tot een kwaliteitsverbetering van die toets en de advisering van de rechter op dat punt. Eveneens sluiten mijn bevindingen aan bij die van de toetsingsadviescommissies van het NRGD over de periode september 2010-juli 2011.⁴ Bovendien sluiten de uitkomsten van de onderhavige studie aan bij mijn ervaringen uit de beroepspraktijk. Op sommige punten lijkt er enige verbetering te komen, in die zin dat sommi-

ge verplichtingen beter worden nagekomen. Waar zulks het geval lijkt te zijn, zal ik daar ter bestemder plekke aandacht aan besteden.

Gegevens om de onderzoeksvragen te beantwoorden, kunnen worden gezocht in de dossiers die arrondissementsparketten van hun strafzaken bewaren. Aldus is het onderhavige onderzoek opgezet als een dossierstudie. In het vervolg van dit hoofdstuk behandel ik achtereenvolgens: Organisatie en opzet: een dossierstudie in zes arrondissementen (§ 7.2), De ontwikkeling van een checklist (§ 7.3), Dataverzameling (§ 7.4), Verwerking van de gegevens (§ 7.5). Alvorens in de slotparagraaf (§ 7.7) de opzet van het hele empirisch deel aan te duiden, schets ik in § 7.6 het onderzoeksmateriaal, de onderzochte zaken in grote lijnen.

7.2 Organisatie en opzet: een dossierstudie in zes arrondissementen

Voor het dossieronderzoek werd in eerste instantie toestemming gevraagd aan het Directoraat-Generaal Wetgeving, Rechtspleging en Rechtsbijstand Directie Rechtspleging bij het ministerie van Veiligheid en Justitie. Deze toestemming werd verkregen. Bij aanvang van het dossieronderzoek op het arrondissementsparket in Arnhem, bleek dat ook toestemming was vereist van het College van procureurs-generaal. Ook dit College verleende toestemming voor het doen van dossieronderzoek op de arrondissementsparketten.⁵ Met deze toestemmingsverklaring kon ik afspraken maken op de parketten over de te volgen werkwijze van het onderzoek.

Eerst zijn met alle arrondissementsparketten waar dossieronderzoek werd verricht, afspraken gemaakt om te achterhalen welke verdachten in de referentieperiode berecht waren. Het onderzoek zou beperkt blijven tot zaken waarin binnen de periode van 1 januari 2001 tot 1 juli 2001 vonnis was geweest. Nadat deze informatie beschikbaar was, kon worden overgegaan tot het trekken van een steekproef en vervolgens tot het dossieronderzoek zelf.

Zoals blijkt uit § 7.1 is het domein van het empirisch onderzoek om praktische redenen beperkt.

2 Nauta en De Jonge 2008. Niet alle aspecten waarop de onderhavige studie zich richt zijn toen onderzocht.

3 Rapport Nationale Ombudsman 2011/222.

4 NRGD november 2011.

5 Ministerie van Justitie, Directoraat-Generaal Wetgeving, Rechtspleging en Rechtsbijstand Directie Rechtspleging d.d. 05-01-2000, kenmerk 5003515/800. College van procureurs-generaal, Parket-Generaal d.d. 11 oktober 2002, kenmerk U47-02.

Ook was het niet mogelijk alle Nederlandse zaken die tot het onderzoeksdomein behoorden in het onderzoek te betrekken. Daarom is niet alleen gekozen voor een afbakening in tijd, maar ook tot een beperking van het aantal arrondissementen waartoe de praktijk van dit onderzoek zich uitstrekt. Gestreefd is naar een steekproef die een landelijk beeld kan geven van het verloop van de inschakeling van gedragsdeskundigen in strafzaken; de wijze waarop het onderzoek verloopt; het verslag dat de deskundige van het onderzoek uitbrengt, en van het rechterlijk gebruik van het onderzoeksverslag. Van elk hofessort zijn daarom één of meer arrondissementen in dit onderzoek betrokken. Bij de selectie van de arrondissementen speelden de volgende aspecten een rol:

- De grootte van het arrondissement. De steekproef bevat enkele grote arrondissementen met daarnaast een aantal middelgrote en kleine arrondissementen. Hiervoor is gekozen omdat ten tijde van het onderzoek de werkwijze op de grote arrondissementen verschilde van die van de kleine arrondissementen. Zo was in alle grote arrondissementen een ressortpsycholoog en ressortjurist werkzaam, die betrokken waren bij de kwaliteitstoetsing van het verslag. In de kleine arrondissementen was dit niet altijd het geval.
- Een zo groot mogelijke spreiding in personen van gedragsdeskundigen, zodat niet slechts rapporten van een beperkt aantal gedragsdeskundigen in het onderzoek betrokken zijn. Dit geeft een gevarieerder beeld van de manier waarop de gedragsdeskundige zijn onderzoek verricht en de wijze waarop hij omgaat met de verslaglegging.
- Diversiteit in werkwijze aan het begin van het rapportage-traject. Het gaat hierbij om de vraag of er onderzoek van de verdachte heeft plaatsgevonden door een NIFP-psychiater, voordat de opdrachtgever een gedragsdeskundige benoemt, of dat inschakeling plaatsvond op grond van de processtukken of eventueel op een andere manier. Op deze wijze kon worden nagegaan in hoeverre verschil van werkwijze aan het begin van het traject invloed heeft op het vervolg van het traject.

Om de verschillen in werkwijze van de lokale NIFP's te bepalen, is een vragenlijst gestuurd aan alle hoofden van de arrondissementale afdelingen. Vragen die hierbij aan de orde kwamen waren bijvoorbeeld: Vond in de periode 1 oktober 2000 tot 1 juli 2001 inschakeling van gedragsdeskundigen

voor onderzoek Pro Justitia plaats via uw NIFP? Werd de indicatiestelling voor onderzoek en rapportage verricht na onderzoek van de verdachte door een NIFP-psychiater? Vond in de periode 1 oktober 2000 tot 1 juli 2001 een kwaliteitstoets plaats van de rapportages Pro Justitia; zo ja op welk moment vond die plaats? Door wie werd die kwaliteitscontrole verricht? Allen beantwoordden de vragen en stuurden die terug. Aan de hand van de uitkomsten is overgegaan tot het selecteren van de arrondissementen voor het onderzoek. Aldus is ernaar gestreefd de arrondissementen in het onderzoek te betrekken, die een weerspiegeling zijn van de verschillende manieren waarop men landelijk binnen het NIFP een bijdrage levert aan de inschakeling van gedragsdeskundigen, het onderzoek dat zij verrichten en de verslaglegging daarvan. Dit betekent dat er onderzochte zaken zijn waarbij een verdachte soms (kort) werd onderzocht door een NIFP-psychiater, voordat een gedragsdeskundige werd benoemd. In andere zaken vond de indicatiestelling enkel plaats op grond van dossieronderzoek. In het ene arrondissement vond een kwaliteitstoets plaats van het rapport voordat het naar de opdrachtgever werd gestuurd. In een ander arrondissement gebeurde dat (bijna) altijd, geregeld of zelden. Soms werd de kwaliteitstoets verricht door een psychiater en jurist. In andere zaken gebeurde dat door óf een psychiater, óf een psycholoog óf een jurist.

De hierboven genoemde criteria, aangevuld met een praktisch punt als af te leggen reisafstanden, leidden tot de keuze voor de parketten in de volgende plaatsen: Amsterdam, Arnhem, Assen, Breda, Dordrecht en 's-Hertogenbosch.

In het onderhavige onderzoek bestaat de potentiële *onderzoekspopulatie* uit alle zaken uit genoemde arrondissementen, die binnen het domein en de referentieperiode vallen. Uit de onderzoekspopulatie zou per arrondissement een systematische steekproef worden getrokken. De bedoeling was om van elk arrondissement circa vijftientig dossiers te bestuderen, en daarnaast ten minste vijftien onderzoeken van het Pieter Baan Centrum in het onderzoek te betrekken. Vanwege tijdsdruk is dit laatste bij lange na niet gerealiseerd. Het onderzoek is beperkt gebleven tot zes PBC-onderzoeken.

Voor de inventarisatie van relevante zaken werd gebruik gemaakt van de betalingslijsten van de rechtbank. Deze werden via de boekhouding van de rechtbank verkregen. Op de lijsten van de boekhouding komen de namen voor van de gedragsdes-

kundigen die een betaling hebben ontvangen voor het onderzoek dat zij hebben verricht. Op deze lijsten komen veelal ook de parketnummers voor van de onderzochte personen. Via het parketnummer heb ik in "Compas" de namen van de verdachten en de zittingsdata opgezocht.⁶

Om zo min mogelijk zaken te missen, is de periode waarin betalingen zijn verricht ruim genomen. Het onderhavige onderzoek betreft verdachten die in de periode januari 2001 tot 1 juli 2001 zijn berecht. Het rekeningoverzicht, waarin alle betalingen die door de rechtbank verricht zijn vermeld staan, en waarvan gebruik is gemaakt voor de steekproef, strekt zich uit tot de periode januari 2000 tot en met 31 december 2001.

De rekeningenoverzichten bevatten niet altijd de parketnummers. De declaratie van de gedragsdeskundige verschaftte in veel gevallen die informatie wel. Op de declaratie stond meestal de naam van de verdachte en het parketnummer. Via "Compas" was de zittingsdatum dan weer te achterhalen. Van de methode om via de declaratie van de gedragsdeskundige aan de namen van verdachten die gerapporteerd waren te komen, is gebruik gemaakt in het arrondissement Dordrecht. Binnen de periode van de steekproef was in dit arrondissement in minder dan vijftientwintig zaken gedragsdeskundig onderzoek verricht.

Uit Compas viel te achterhalen of de strafzaak behandeld was door de meervoudige kamer of door de politierechter. Zoals hiervoor aangegeven, vallen politierechterzaken buiten het domein van dit onderzoek. Hetzelfde geldt voor zaken die berecht zijn volgens het strafrecht voor minderjarigen. Dit neemt niet weg dat soms een zaak op de lijst voorkwam die niet volgens het strafrecht voor volwassenen was berecht.

Alle gevonden zaken kregen een nummer. Nummer 1 was in elk arrondissement de eerste zaak die in de onderzoeksperiode op zitting was geweest. Het hoogste nummer in elk arrondissement was de zaak die in de onderzoeksperiode het laatst op zitting was geweest. Aldus werden in Amsterdam in de onderzoeksperiode 133 mogelijk relevante zaken achterhaald. Een systematische steekproef van elk vijfde dossier leverde 26 zaken

op. Omdat tijdens het dossieronderzoek nog twee zaken afvielen, bleven 24 zaken over.

In Arnhem waren ruim voldoende zaken; in totaal zesenvijftig. Besloten werd alle zaken met een even nummer in het onderzoek te betrekken. Soms viel een zaak dan alsnog uit, omdat bij het lichten van het dossier het om een jeugdige bleek te gaan. In Arnhem gebeurde dit driemaal. Bij één van deze drie zaken ging het om een weigeraar. Deze zaak viel tijdens het dossieronderzoek alsnog af. In totaal leverde dit 27 zaken op.

In Assen waren de lijsten compleet ingevuld. Dat wil zeggen dat bij alle betalingen de parketnummers vermeld waren. Hier kwam ik slechts aan tien zaken waarin de onderzochte binnen de onderzoeksperiode was berecht. Omdat op de betalingslijsten de parketnummers ingevuld waren, viel hier geen winst te behalen met het opzoeken van de declaraties.

In Breda waren in totaal 55 zaken. Alle zaken met een oneven nummer werden in het onderzoek betrokken. Dit levert dus 28 zaken op. Hiervan kwamen er later alsnog vier te vervallen. Uiteindelijk bleven 24 zaken over.

In Dordrecht werden in de onderzoeksperiode veertien zaken gevonden. In één van deze zaken werden tweemaal gedragsdeskundigen benoemd voor onderzoek en rapportage. Omdat het bij de tweede benoeming om nieuwe feiten ging, zijn de gegevens uit de nieuwe strafzaak opnieuw ingevoerd.

In Den Bosch waren in totaal 78 zaken. Elke derde zaak werd in het onderzoek betrokken. Dit leverde in totaal 26 zaken op. Omdat tijdens het onderzoek nog twee zaken afvielen bleven daar uiteindelijk 24 zaken van over.

Wanneer zaken uitvielen werd voor zover mogelijk het dossier met het volgende nummer in het onderzoek betrokken. In Assen en Dordrecht kon dit niet. In deze arrondissementen waren alle strafzaken waarin een gedragsdeskundige was benoemd, en die in de referentieperiode waren berecht, al in het onderzoek betrokken. Soms kwam de nieuwe zaak tijdens het dossieronderzoek alsnog te vervallen. Daarvoor kwam geen nieuwe zaak meer in de plaats. Zo kwam het wel voor dat wanneer het dossier gelicht werd, het alsnog bleek te gaan om een verdachte die volgens het strafrecht voor jeugdigen was berecht. Een andere keer viel een zaak uit omdat de verdachte geweigerd had mee te werken aan het onderzoek. Weer een andere keer bleek de zittingsdatum buiten de onderzoeksperiode te vallen omdat de zaak die binnen de onderzoeksperiode op een zitting was geweest,

6 "Compas" staat voor Communicatiesysteem Openbaar Ministerie-Parket Administratiesysteem. Dit systeem bevat onder meer de zaken die op het parket zijn ingeschreven, met een aantal gegevens van elke zaak. Zo kan onder meer worden nagegaan wat de zittingsdatum is geweest.

aangehouden was tot een latere datum. De bruto steekproef bestond in totaal uit 134 zaken. Uiteindelijk bleven er 123 over. Het aantal onderzochte zaken naar arrondissement van herkomst ziet er als volgt uit:

Tabel 7.1: *Onderzochte zaken, naar arrondissement*

onderzochte zaken	Amsterdam		Arnhem		Assen		Breda		Den Bosch		Dordrecht		totaal	
aantal	24	20%	27	22%	10	8%	24	20%	24	20%	14	11%	123	100%

Omdat in een aantal zaken meer gedragsdeskundige onderzoeken zijn verricht, is het aantal onderzoeken hoger dan het aantal zaken.

Bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken komen we verschillende onderzoeksmodaliteiten tegen. Zo is daar onderzoek dat aangeduid wordt als monodisciplinair psychiatrisch dan wel monodisciplinair psychologisch onderzoek. Dat betekent dat alleen een psychiater of psycholoog onderzoek verricht en daarover verslag uitbrengt. Deze onderzoeken vinden altijd “ambulant” plaats. Dit betekent dat een verdachte voor dat onderzoek opgezocht wordt in het huis van bewaring of dat hij elders wordt gesproken door een psychiater of psycholoog. Daarnaast kennen we multidisciplinaire onderzoeken. Deze vinden zowel ambulant als klinisch plaats. Bij klinisch onderzoek heb ik het oog op “een plaats bestemd voor klinische observatie” zoals het Pieter Baan Centrum. In deze studie bedoel ik met “multidisciplinaire” onderzoeken de ambulante onderzoeken, waarbij gedragsdeskundigen onafhankelijk van elkaar verslag uitbrengen. Bij klinische observatie in het Pieter Baan Centrum brengen gedragsdeskundigen altijd gezamenlijk één verslag uit. Dit zien we zeer zelden bij ambulant onderzoek. Omdat uit die verslagen niet voor elk onderdeel duidelijk is wat de inbreng is van de afzonderlijke gedragsdeskundigen, duid ik deze onderzoeksmodaliteit aan met de term “niet tot één gedragsdeskundige te herleiden”.

In alle zes onderzoeken waarin klinische observatie heeft plaatsgevonden in het PBC, is daarnaast een monodisciplinair of multidisciplinair ambulant onderzoek verricht. Deze PBC-onderzoeken vielen binnen de steekproef. In Dordrecht is één verdachte in de onderzoeksperiode twee keer onderzocht. Omdat het bij het tweede onderzoek om nieuwe tenlastegelegde feiten ging, is die zaak afzonderlijk ingevoerd. In Den Bosch is in twee zaken aanvullend onderzoek verricht in dezelfde zaak met de-

zelfde feiten. In beide zaken was in eerste instantie alleen psychiatrisch onderzoek verricht. Bij het aanvullend onderzoek waren dezelfde psychiater en een psycholoog betrokken. Die zaken zijn onder hetzelfde nummer ingevoerd. Daardoor ligt

het aantal psychiatrische onderzoeken hoger dan het aantal zaken waarin psychiatrisch onderzoek is verricht.

In Arnhem betreft één onderzoek dat niet tot één gedragsdeskundige te herleiden is, een ambulante psychiatrisch en psychologisch onderzoek. Alle andere onderzoeken die niet tot één gedragsdeskundige te herleiden zijn, betreffen klinische observatie in het PBC.

7.3 De ontwikkeling van een checklist

Om zo systematisch mogelijk de data te verzamelen met behulp waarvan de in § 7.1 aangeduide onderzoeksvragen zouden kunnen worden beantwoord, is een checklist ontwikkeld. Achtereenvolgens wordt besproken welke structuur de checklist heeft (§ 7.3.1), hoe de checklist is beproefd en aangepast (§ 7.3.2) en wat het uiteindelijk resultaat is (§ 7.3.3).

7.3.1 Structuur

Zaken vormen bij het onderhavige onderzoek de belangrijkste *onderzoekseenheid*. Daarnaast komen ook andere onderzoekseenheden voor zoals: verdachten, psychiaters, psychologen, rapportages en vonnissen. De belangrijkste *waarnemingseenheid* vormt het strafdossier. In voorkomende gevallen kan het gebeuren dat ook uit andere bronnen wordt geput.

Er is naar gestreefd om een checklist te ontwikkelen met gesloten vragen. Bij een aantal onderwerpen bleek dat niet mogelijk. Daarvoor was de praktijk van de verslaglegging te grillig, te wisselend, te ongrijpbaar en te weinig gestructureerd. Zo worden onderdelen die in het ene rapport wel voorkomen, bij het andere gemist, etc. In de ge-

vallen waarin het werken met gesloten vragen niet haalbaar bleek, is gekozen voor open vragen. Hierin wordt de gevonden informatie als letterlijk citaat weergegeven. Het resultaat is de checklist, die in afgeslankte vorm als bijlage is opgenomen in dit boek (zie bijlage).

De checklist begint met een hoofdveld algemene informatie. Hierin staan genoteerd: het arrondissement, de rechters die de zaak ter terechtzitting hebben behandeld, de officier van justitie die de zaak ter terechtzitting heeft behandeld, de na(a)m(en) van de gedragsdeskundigen die verdachte hebben onderzocht, datum van het rapport, datum zitting, kenmerken van de verdachte en de tenlastegelegde feiten. Deze informatie is in veel gevallen te achterhalen in het zaaksdossier.

Om na te gaan in hoeverre gedragsdeskundigen in strafzaken en andere procesdeelnemers doen wat zij op grond van wet, beroepscode, gedragscode, jurisprudentie en literatuur mogen en moeten doen, is de checklist verdeeld in vier onderdelen.

Onderdeel één heeft betrekking op het beslissingsgedrag van de diverse procesdeelnemers met betrekking tot de inschakeling van de gedragsdeskundige; daarna volgt het proces en de inhoud van het onderzoek van de gedragsdeskundige; onderdeel drie gaat over de inhoud van de gedragsdeskundige rapportage en het laatste deel van de checklist brengt het gebruik in beeld dat de rechter maakt van het verslag van de gedragsdeskundige(n).

7.3.2 Beproeving en aanpassing

Bij de beproeving van het onderzoeksinstrument en de eerste invulling van de vragenlijst bleek een aantal zaken minder expliciet en veel onvoorspelbaarder dan gehoopt werd bij het ontwikkelen van het onderzoeksinstrument. Zo was bij zaakskenmerken een item opgevoerd om na te gaan of het om een ontkenkende of bekennende verdachte ging. Denkbaar is immers dat onderzoek en verslaglegging bij ontkenkende verdachten er anders aan toe gaat dan bij bekennende verdachten. De bedoeling was deze vraag te beantwoorden aan de hand van de rapportages Pro Justitia. Dit bleek niet mogelijk. In ruim één op de tien (25 van de 193) rapporten spreekt de gedragsdeskundige over een "ontkenkende" verdachte. Bij het bestuderen van de rapportages, bleken gedragsdeskundigen verschillende zaken te bedoelen, wanneer zij een

verdachte als ontkenkend aanduiden. Ter illustratie volgen hier enkele citaten, waaruit blijkt wat een gedragsdeskundige zoal als ontkenning beschouwt. Zo schrijft een psychiater:

"Betrokkene is een man van buitenlandse origine die van een ongeval met hersenletsel maar gedeeltelijk was hersteld toen hij met zijn vrienden op pad was. Door zijn lichamelijke en geestelijke gemoedstoestand was hij op dat moment ook erg afhankelijk van zijn vrienden. Daardoor heeft hij tijdens het plaats vinden van de delicten ook niet adequaat kunnen handelen. Betrokkene beschikte niet over het inzicht en de kracht om zich van hen in die fase los te maken. Betrokkene is daardoor [niet cursief CvE] als een ontkenkende verdachte op te vatten."

In een andere zaak beschouwt de psycholoog een verdachte die een beroep doet op noodweer als een ontkenkende verdachte. Hij schrijft over deze man, die poging tot doodslag is tenlastegelegd:

"Hij kreeg woorden met het slachtoffer en deze zou betrokkene een klap hebben gegeven. Sloeg hem. Even later kwam het slachtoffer met een mes op hem af. Omdat onderzochte zich bedreigd voelde heeft hij het mes afgepakt en gestoken. Hij zegt gehandeld te hebben uit noodweer."

Weer een andere gedragsdeskundige beschouwt het feit dat verdachte zijn gedrag niet als afkeurenwaardig ziet, als een ontkenning. Hij schrijft:

"In samenhang met hetgeen ik hieraan voorafgaand heb gezegd en omdat betrokkene jegens mij zijn handelingen wel heeft toegegeven maar die niet als eventueel laakbaar heeft verteld, meer een ongelukkige reactie die hem overkomen is zonder de bedoeling wie dan ook daar bewust schade mee te berokkenen, kan ik over betrokkene geen advies ten aanzien van de straf (hij ontkent immers impliciet) en ook niet ten aanzien van de eventuele noodzaak en mogelijkheden van behandeling geven."

Het volgende citaat, dat afkomstig is uit een psychologisch rapport, lijkt weer een andere variant te zijn op hetgeen een gedragsdeskundige als ontkenning beschouwt.

*"Betrokkene ontkent het tenlastegelegde en **bagatelliseert** [oorspronkelijk citaat vet CvE] zijn eigen aandeel, vooral middels projectie en agressie op derden. Betrokkene is normaal begaafd. Wel relatieproblematiek. Indien de tenlastegelegde feiten worden bewezen, is de kans op recidive aannemelijk tot groot. Betrokkene zou dan immers zijn slachtoffers hinderlijk volgen, telefonisch lastig vallen,*

voorkeur besmeuren en autoportieren insmeren met zijn sperma."

Overigens dringt bij dit citaat de vraag zich bij mij op, in hoeverre er iets te bagatelliseren valt bij een ontkenning. In een andere zaak schrijft een psychiater over een verdachte, die volgens de psychiater ondermeer poging tot verwuring is tenlastegelegd:

"Betrokkene is een ontkennende verdachte. (...) Doordat zij niet naar hem luisterde heeft hij haar meerdere keren moeten corrigeren, waarbij hij haar mogelijk op de bovenarmen zou hebben gestompt en op het hoofd hebben geslagen en bij een incident in de houdgreep hebben gehouden. 'Ik weet wanneer je iemand te hard vastpakt' (...). 'Ik weet wanneer je iemand te hard vastpakt, bij een normale vrouw hoef je dit niet te doen, maar bij haar was het kennelijk wel nodig. Dit was onderrichten en niet poging tot doodslag'."

Tot slot nog een citaat over een verdachte, wie verkrachting is tenlastegelegd. Volgens de psychiater ontkent de man grotendeels. Hij zegt namelijk:

"Die verkrachting, dat klopt niet, dat is helemaal niet gebeurd. Wij hebben gewoon vrijwillig gemeenschap gehad en dat is nooit met tegenzin gebeurd."

Deze lijst met citaten zou nog verder uitgebreid kunnen worden. Het moge duidelijk zijn dat het voor mij op basis van de rapportages, niet goed mogelijk was te werken met het onderscheid kennend of ontkennend.

Een andere vraag die problemen opleverde, was of in het rapport "expliciet de achtergronden naar het delinquent gedrag, als vraag en/of als info expliciet aan de orde kwam" (31A.03, 32A.03, 33A.03). Bij één rechtbank stellen de opdrachtgevers die vraag altijd aan de gedragsdeskundige. Deze vraag is geschrapt omdat deze vraag niet goed te beantwoorden bleek, eenvoudigweg omdat de gedragsdeskundige die vraag nergens expliciet beantwoordt.

Een ander probleem leverden vragen op, die gingen over de herkomst van de bouwstenen die de gedragsdeskundige gebruikt had om tot beantwoording van de vraagstelling te komen. De problemen worden onder meer veroorzaakt door de volgende factoren: De gedragsdeskundige onderbouwt in een aantal gevallen conclusies, beweringen, etc. niet; in het rapport ontbreken onderdelen die op de checklist wel voorkwamen en die essentieel zijn voor bepaalde conclusies, zoals de "diagnostische overwegingen" voor de diagnose; de

ene gedragsdeskundige vermeldt gegevens onder een andere paragraaf dan de andere gedragsdeskundige. Om die reden is vooral een aantal vragen afgevallen die betrekking hebben op de bron van herkomst van bouwstenen, die aan conclusies etc. ten grondslag liggen.

Een andere kwestie die zich voordeed is dat gedragsdeskundigen de vraag naar de aanwezigheid van een gebrekkige ontwikkeling en/of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, geregeld niet expliciet beantwoorden. Zij beperken zich dan tot het enkel aangeven dat de onderzochte aan een of andere stoornis lijdt. Bij het invullen van de checklist werd uitgegaan van de beantwoording van de vraagstelling door de gedragsdeskundige. Wanneer de gedragsdeskundige zich beperkte tot het geven van een omschrijving van een stoornis of een diagnose, zonder aan te geven in hoeverre dat te beschouwen viel als gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, heb ik dat genoteerd als "de aanwezigheid van (andere) aspecten van gedragsdeskundige aard, niet zijnde een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens". Het kan dus gebeuren dat een ziekelijke stoornis van de geestvermogens, zoals schizofrenie, door mij geplaatst is bij "(andere) aspecten van gedragsdeskundige aard, niet zijnde een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens". Dit komt dus omdat de gedragsdeskundige niet aangeeft in hoeverre de stoornis die hij noemt, te beschouwen is als een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Naar het laatste onderdeel van de checklist, "het gebruik van het rapport" werd een *pilotonderzoek* gedaan met een aantal vonnissen. Naar aanleiding van dit pilotonderzoek zijn enkele veranderingen in de checklist aangebracht. Dit brengt mij bij de bespreking van de definitieve versie van de checklist.

7.3.3 Het finale instrument

Het eerste onderdeel van de checklist, dat volgt op de zaaksgegevens, gaat dus over het beslissingsgedrag met betrekking tot het inschakelen van de gedragsdeskundige. Dit gedeelte brengt de bemoeienis van verschillende procesdeelnemers met de inschakeling van een gedragsdeskundige in beeld. Het gaat om: de officier van justitie, de rechter-commissaris, de rechter ter terechtzitting,

de verdachte en zijn raadsman, de reclassering en het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie. Vragen die hier aan de orde komen zijn onder meer: Op wiens initiatief is de gedragsdeskundige ingeschakeld? Ten behoeve waarvan is de gedragsdeskundige ingeschakeld? Op welke manier is het NIFP bij de inschakeling betrokken? Die informatie moet terug te vinden zijn in het strafdossier van de verdachte. Wie de opdrachtgever was voor het onderzoek, is terug te vinden op de benoeming van de deskundige.

Na deze informatie volgt een aantal vragen over de inhoudelijke kenmerken van de uiteindelijk verstrekte (nog te vervullen) opdracht(en). Dit onderdeel maakt onder meer duidelijk waarop de verstrekte opdracht betrekking heeft. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om onderzoek en rapportage, onderzoek en rapportage in het kader van een contra-expertise, optreden ter terechtzitting. Vervolgens komen de onderzoeksmodaliteiten in beeld. Bij dit onderdeel komen we vragen tegen als: Welke bijdrage hebben welke procesdeelnemers geleverd aan de keuze voor de onderzoeksmodaliteit? Van wie is de vraagstelling afkomstig? Welke vragen krijgt de deskundige voorgelegd? Binnen welke termijn moet de gedragsdeskundige zijn rapport uitbrengen? Is de gedragsdeskundige opgeroepen om ter terechtzitting te verschijnen?

Hierna volgt een onderdeel dat de kenmerken van de gedragsdeskundige die daadwerkelijk is ingeschakeld in beeld brengt. Het betreft vragen als: In welk kader is de gedragsdeskundige in de zaak betrokken? In welke hoedanigheid is de gedragsdeskundige in deze zaak betrokken? Welke discipline heeft de gedragsdeskundige? Is hij beëdigd? Dit onderdeel is ruim opgezet. Bij het invullen van de checklist is een aantal vragen blijven liggen, omdat het achterhalen van de gevraagde informatie te tijdrovend bleek voor dit onderzoek.

Na deze onderwerpen volgt het tweede deel van de checklist: het proces van het gedragsdeskundig onderzoek. Dit deel van de checklist verschaft informatie over de methoden van onderzoek die de gedragsdeskundige hanteert. Verder wordt aandacht besteed aan de bronnen die de gedragsdeskundige raadpleegt en de technieken die hij gebruikt voor het verzamelen van zijn data. Het gaat daarbij om zaken als: aantal gevoerde gesprekken, tijdsduur van het onderzoek, rol supervisor, gespreksonderwerpen, raadpleging van processtukken, verzamelen hetero-anamnese, verzoeken om toestemming aan verdachte voor het opvragen van de hetero-anamnese, verrichten van testonderzoek, plegen van

overleg met andere procesdeelnemers, bespreking van de rapportage met de verdachte, etc. De benodigde informatie is te vinden in de uitgebrachte rapportages, althans voor zover daar een verantwoording van het onderzoek in te vinden is.

Als eenmaal duidelijk is welke onderzoeksactiviteiten de gedragsdeskundige heeft verricht, dient zich de vraag aan hoe deze zijn bevindingen rapporteert. We komen dan bij onderdeel drie: de verslaglegging. Eerst wordt in beeld gebracht welke aspecten van de gedragsdeskundige rapportage in het rapport expliciet aan de orde komen. Deze zijn opgesteld aan de hand van de meest gangbare vragen die de opdrachtgevers aan de gedragsdeskundigen stellen. Om enkele voorbeelden te noemen: aanwezigheid van een gebrekkige ontwikkeling en/of ziekelijke stoornis ten tijde van het onderzoek en ten tijde van de tenlastegelegde feiten, causaal verband tussen stoornis en delict, informatie over het advies.

Na deze informatie wordt dieper ingegaan op een aantal aspecten van de rapportage die daarvoor globaal zijn aangeduid. Als het gaat over het gesprek over het tenlastegelegde feit, komen we onder andere de volgende vraag tegen: Wat is de uitkomst van het gesprek dat de psychiater (of de psycholoog) met verdachte heeft gehad over het tenlastegelegde?

Vervolgens komt in dit onderdeel van de checklist de onderbouwing van enkele cruciale onderdelen van het onderzoeksverslag aan bod. Het betreft de diagnostiek, inzicht in de maatschappelijke ongeoorloofdheid en/of wederrechtelijkheid, wilsvrijheid, causaal verband tussen stoornis en tenlastegelegde feit(en), toerekeningsvatbaarheid, recidivegevaar, behandeladvies, etc. Geprobeerd is de onderbouwing in kaart te brengen door het opnemen van vragen als: Uit welke onderdelen van de rapportage worden bouwstenen aangedragen voor ...? Welke bouwstenen draagt de psychiater (of psycholoog) aan voor de uitspraak over ...? Bij het invullen van de checklist bleek het niet goed mogelijk deze vragen aan de hand van de rapportages te beantwoorden. De rapportages verschilden daarvoor teveel van structuur en qua informatie die daarin te vinden was. Bij invulling van de checklist bleek dat gedragsdeskundigen vaak niet duidelijk maken waarop zij hun beweringen baseren. Bovendien komt het geregeld voor dat gedragsdeskundigen bij de conclusie met gegevens komen, die zij nog niet eerder in het verslag hebben vermeld.

In de checklist wordt verder aandacht besteed aan de manier waarop gedragsdeskundigen in het

onderzoeksverslag omgaan met de rol van midde-
 lengebruik ten tijde van de tenlastegelegde feiten.

Wat betreft het eventueel behandeladvies zijn
 verschillende vragen opgenomen, die betrekking
 hebben op de haalbaarheid daarvan. Het gaat om
 vragen als: Wat stelt de psychiater (of psycholoog)
 omtrent de praktische haalbaarheid van het behan-
 deladvies? Wat stelt de psychiater (of psycholoog)
 ten aanzien van andere opties voor de voorgestelde
 behandeling? Wat stelt de psychiater (of psycho-
 loog) over de behandelbaarheid van de verdachte?
 Wat stelt de psychiater (of psycholoog) over de
 eventuele bereidheid van de verdachte de geadvi-
 seerde voorwaarde(n) na te leven?

Daarna wordt in de checklist een aantal vragen
 gesteld over de rol van andere procesdeelnemers
 bij de rapportage. Deze gaan onder meer over het
 overleg van de gedragsdeskundige met de me-
 derappporteur, de reclassering en anderen.

Het vierde en laatste deel van de checklist, gaat
 over de neerslag van de rapportage in het vonnis.
 Het vonnis verschaft onder meer duidelijkheid
 over het gebruik dat de rechter maakt van het ver-
 slag van de gedragsdeskundige. Dit onderdeel van
 de checklist bevat algemene vragen zoals: Komt de
 rechter tot een veroordeling? Wat beslist de rechter
 met betrekking tot de toerekenbaarheid? Komt hij
 tot de oplegging van een straf of maatregel? Legt
 hij een behandeling op? Daarna volgen vragen die
 ingaan op het gebruik dat de rechter maakt van
 het verslag van de gedragsdeskundige. Te denken
 valt aan vragen als: In hoeverre komt de gedrags-
 deskundige rapportage expliciet aan de orde in het
 vonnis? Welke rapportages worden inhoudelijk
 gebruikt voor welke beslissing? Welke onderdelen
 van rapportages komen aan de orde in het von-
 nis, al dan niet ter onderbouwing van de rechter-
 lijke beslissing? In hoeverre en met welke woorden
 neemt de rechtbank expliciet conclusies en/of ad-
 viezen van de gedragsdeskundige over?

7.4 Dataverzameling

Waar nu bevonden zich de dossiers waaruit de
 data werden vergaard? Meestal vond het onder-
 zoek plaats op het parket bij de rechtbank. Een
 medewerker van het parket zorgde ervoor, dat de
 dossiers die in het archief van het parket aanwezig
 waren, beschikbaar kwamen. Niet in alle gevallen
 beschikte men over de dossiers. In geval van be-
 handeling van de strafzaak door het Hof, bewaart
 het Hof het dossier. Soms bewaart het parket bij de

rechtbank in geval van hoger beroep een klein deel
 van het dossier, in andere gevallen helemaal niets.
 Voor het onderhavige onderzoek betekent dit dat
 de dossiers van de appèlzaken van Breda, bij het
 gerechtshof in Den Bosch waren. Het gerechtshof
 in Den Haag bewaart de dossiers van de Dordtse
 appèlzaken. Het invullen van de checklist van de
 appèlzaken vond plaats op het parket van deze
 gerechtshoven. In Assen waren de benodigde dos-
 siers compleet. Een voordeel van het onderzoek
 in Amsterdam, Arnhem en den Bosch was dat de
 rechtbank en het Hof in hetzelfde gebouw gehuis-
 vest zijn. Daardoor kon ik direct over de dossiers
 van appèlzaken beschikken.

In geval van een TBS-oplegging ging het dos-
 sier ten tijde van het onderhavige onderzoek naar
 het ministerie van Veiligheid en Justitie, afdeling
 "Individuele TBS-zaken" (ITZ). Van de veroordeel-
 den tot TBS heb ik de dossiers dan ook ingezien op
 het ministerie van Veiligheid en Justitie. Daar blijft
 het dossier totdat de veroordeelde naar een TBS-in-
 stelling gaat. Het dossier gaat met de TBS-gestelde
 mee naar de TBS-instelling waar hij wordt opgeno-
 men. Op het ministerie van Veiligheid en Justitie
 blijft een beperkt deel van het dossier achter. De
 rapportages Pro Justitia en het vonnis blijven in
 ieder geval bij de afdeling ITZ. De gegevens over
 de inschakeling gaan meestal mee naar de kliniek,
 waar de TBS-gestelde wordt opgenomen. Hierdoor
 komt het dat niet alle benodigde informatie kon
 worden verzameld. Vanwege het ontbreken van de
 benodigde tijd, kon ik niet alle TBS-instellingen
 opzoeken om de gegevens omtrent de inschakeling
 te achterhalen.

Zoals eerder aangegeven bleek tijdens de dataver-
 zameling dat het achterhalen van de gegevens en
 het invullen van checklists zeer tijdrovend was.
 Daarom is er vanwege de tijdsdruk die op het onder-
 zoek stond, voor gekozen om niet achter de in-
 formatie aan te gaan, die vergaard moest worden
 uit een andere bron dan het dossier. Zo kan het
 voorkomen dat een aantal onderwerpen wel aan
 bod komt in de checklist, maar dat daar in de em-
 pirische beschouwingen niet op wordt teruggeko-
 men.

Per gevonden dossier werden soms één, soms meer
 onderdelen van de checklist ingevuld. In het geval
 dat in een zaak meer deskundigen onderzoek had-
 den verricht, moesten bepaalde onderdelen vaker
 worden ingevuld. Dit deed zich voor bij de wijze
 van inschakeling, het onderzoek dat de gedrags-
 deskundige heeft verricht en de rapportage. Som-

mige onderdelen van de checklist hoefden maar één keer te worden ingevuld, zoals het deel dat informatie biedt over het vonnis. Ook al waren er meer onderzoeken verricht in een bepaalde zaak, dan wijst de rechter in de desbetreffende zaak maar één keer vonnis. Hetzelfde geldt voor persoonsgegevens. Ook die zijn bij elk onderzoek in een zaak hetzelfde en hoefden daarom maar één keer te worden ingevuld.

De praktijk bleek soms onverwachte verrassingen op te leveren. Niet altijd bleek de gang van zaken zoals die uit het dossier naar voren komt overeen te komen met hoe het werkelijk eraan toeling. Zo was het in Den Bosch ten tijde van het onderhavige onderzoek gebruikelijk dat de rechter-commissaris zowel als de officier van justitie en de reclassering, bij het NIFP een consult kon aanvragen voor de indicatiestelling voor gedragsdeskundig onderzoek. Onafhankelijk van wie het advies had aangevraagd, werd het bericht daarover altijd geadresseerd aan de rechter-commissaris. De aanvrager van het consult kreeg een afschrift van de brief die gestuurd was aan de rechter-commissaris. Dit was af te leiden uit de aanhef van de brief. Deze begon dan met "Op verzoek van de officier van justitie", of "Op verzoek van de reclassering" zag ik [naam verdachte, CvE] etc. De NIFP-psychiater zag de verdachte vaak al in een vroeg stadium van de procesgang in het kabinet van de rechter-commissaris. Op dat moment gaf hij mondeling weer wat zijn bevindingen waren en welke onderzoeksmodaliteit hij aangewezen achtte. Later volgde dan een verslag en schriftelijk advies. Vervolgens stuurde de rechter-commissaris een blanco benoeming naar het NIFP. Zodra de naam van de deskundige op de benoeming ingevuld was en van datum voorzien, ging een afschrift daarvan terug naar de rechter-commissaris. Deze kopie werd vervolgens in het strafdossier gevoegd. Links boven staat de datum waarop de rechter-commissaris de benoeming stuurt aan het NIFP. Soms ligt die datum al voor de datum van het schriftelijk advies van de NIFP-psychiater. Onder aan de benoeming staat meestal met pen een datum ingevuld. Dit is de datum waarop men vanuit het NIFP de opdracht en benoeming stuurt aan de deskundige. Deze gang van zaken zorgde onder meer voor een dilemma bij de vraag: Welke procesdeelnemer heeft op welke wijze bijgedragen aan de keus voor de persoon van de ingeschakelde gedragsdeskundige? Afgaande op het dossier was dit de rechter-commissaris. Werd gekozen naar de gang van zaken in de praktijk, dan was dit het NIFP. Uiteindelijk is ervoor gekozen om bij

dit onderdeel uit te gaan van de informatie die naar voren kwam uit andere, betrouwbaarder bron dan het dossier. Ik heb geen aanwijzingen dat dit soort kwesties bij de invulling van andere checklistvragen een rol speelt.

Een ander probleem bij de dataverzameling, hiervoor al aangestipt, dat zich voordeed bij het invullen van de checklist bij het rapportagedeel, was dat het bij sommige onderdelen onmogelijk was de geformuleerde vragen te beantwoorden. Daarom heb ik ervoor gekozen een aantal van die vragen te laten rusten. Soms kon voorlopig aan deze problemen tegemoet worden gekomen door het weergeven van letterlijke citaten, die later werden geanalyseerd en voor zover mogelijk gekwantificeerd. Vanwege de tijdrovendheid van deze werkwijze heb ik mij beperkt tot onderdelen van het verslag die grote invloed hebben op de conclusies en adviezen van de gedragsdeskundigen. Het betreft de beschrijving van de relatie tussen stoornis en tenlastegelegde, het voorspellen van recidivegevaar en het behandeladvies. Dit betekent dat bij een aantal gesloten checklistvragen bij nader inzien overgegaan moest worden naar open vragen.

7.5 Verwerking van de gegevens

Omdat op specifieke onderdelen, zoals mijn analyse van de wijze waarop gedragsdeskundigen de causaliteit tussen stoornis en delict beschrijven, ter bestemder plekke nader zal worden ingegaan, blijft deze paragraaf beperkt tot een globale beschouwing over de verwerking van de met behulp van de checklist vergaarde gegevens. Aangestipt worden het databestand waarin deze gegevens zijn ingevoerd, bewerkt en opgeslagen, de invoer, controle, aanvulling en schoning ervan, en de statistische analyse.

In het verlengde van de checklist is door F.A. Boerman als freelancer een codeboek gemaakt, waarna deze binnen *Access* een structuur heeft ontwikkeld voor de invoer en verwerking van de verzamelde gegevens.⁷ Controle, aanvulling en schoning van de ingevoerde gegevens hebben door uiteenlopende omstandigheden heel wat voeten in de aarde gehad. Zo bleek, om een enkel voorbeeld te noemen, bij sommige onderdelen hetgeen uit de dossiers naar voren was gekomen bij nader inzien niet overeen te stemmen met de gang van zaken

⁷ Vgl. onder meer H. Moerland en F. Boerman, 1998, p. 40 e.v.; H. Moerland en F. Boerman, 2003, p. 44-45.

in de praktijk die uit andere bron aan het licht kwam. Dit deed zich voor in de arrondissementen Amsterdam en Den Bosch, bij de rol die het NIFP speelt in bemiddeling bij het inschakelen van gedragsdeskundigen voor onderzoek en rapportage. Omdat de informatie uit andere bron betrouwbaarder bleek dan die uit het dossier, is gekozen om uit te gaan van de gang van zaken, zoals die bleek uit andere bron (zie § 8.2.6.2).

Het uiteindelijke databestand in *Access* is geanalyseerd door middel van chikwadraattoetsen met behulp van het programma SPSS (16.0) (*Statistical Package for the Social Sciences*). In de verdere tekst van dit en volgende hoofdstukken zal melding worden gemaakt van significante verschillen ($p < 0.05$) die zich blijken voor te doen tussen bijvoorbeeld enerzijds psychiaters en anderzijds psychologen, tussen arrondissementen of bij differentiatie naar andere zaakskenmerken. In voorkomende gevallen zijn overigens de mogelijkheden van statistische analyse beperkt vanwege de geringe aantallen die in het geding zijn, zoals - waar het gaat om de modaliteit van het gedragsdeskundig onderzoek - bij de onderzoeken die niet tot één gedragsdeskundige zijn te herleiden. Een oplossing voor dit probleem kon tot op zekere hoogte worden bereikt door de onderzoeken in kwestie bij analyse samen te nemen met de overige multidisciplinaire expertise(s). Voor wat betreft het onderzoek dat is verricht binnen het PBC zal moeten worden volstaan met vermelding van enkele op het oog opmerkelijke, sterk van de andere modaliteiten afwijkende bevindingen.

7.6 De onderzochte zaken in grote lijnen

Wat voor zaken zijn het nu die het onderzoeksmateriaal van de onderhavige studie vormen? Om wat voor delicten gaat het, en om wat voor verdachten? Zijn het psychiaters of psychologen die als gedragsdeskundigen in de zaak betrokken bewaren? Welke modaliteiten komen we in het gedragsdeskundig onderzoek tegen? In hoeverre heeft daarbij supervisie plaatsgevonden? Dergelijke zaakskenmerken corresponderen voor een aanzienlijk deel met de in de inleidende paragraaf van dit hoofdstuk aangeduide aanvullende empirische onderzoeksvraag naar de mate van differentiatie die deze studie op zulke punten te zien geeft. Voor zover dat hierboven niet al is gebeurd (in §7.2 voor wat betreft de arrondissementen waar de zaak heeft gespeeld), wordt een en ander hieronder in beeld gebracht. Zo wordt afzonderlijk stilgestaan bij het soort delict (§ 7.6.1),

de verdachte (§ 7.6.2), onderzoeksmodaliteit, discipline en supervisie (§ 7.6.3) en tot slot wordt nagegaan in hoeverre genoemde factoren aan elkaar gerelateerd blijken (§ 7.6.4).

7.6.1 Het soort delict

Van wat voor soort delicten worden de onderzochten verdacht? Bij het indelen van de tenlastegelegde feiten zijn uiteindelijk vier delictgroepen gemaakt. Aanvankelijk waren dat er twaalf. Een aantal van deze categorieën is vervolgens samengevoegd, zodat vier groepen overblijven. Elke onderzochte zaak komt voor in één van de vier delictgroepen. Soms waren er meer tenlastegelegde feiten. In veel gevallen vielen die binnen dezelfde categorie. Bij een primaire/subsidiaire tenlastelegging werd (uiteraard) voorrang gegeven aan het primair tenlastegelegde feit. Bij een cumulatieve tenlastelegging werd ervoor gekozen prioriteit te geven aan het zwaarste tenlastegelegde feit, dat wil zeggen het tenlastegelegde feit met de hoogste strafdreiging. Hierbij is rekening houden met het feit in hoeverre sprake was van een poging tot een misdrijf. Zo komt het enkele keren voor dat cumulatief poging tot moord en brandstichting is tenlastegelegd. In dat geval is gekozen voor delictgroep één (misdrijven tegen het leven gericht). De maximale gevangenisstraf voor poging tot moord is namelijk twintig jaar.⁸ De gevangenisstraf voor brandstichting waarbij levensgevaar of gevaar voor zwaar lichamelijk letsel voor een ander te duchten is, bedraagt maximaal vijftien jaar.⁹ Indien cumulatief een poging tot moord is tenlastegelegd en een brandstichting is de poging tot moord het zwaarste tenlastegelegde feit. De strafdreiging voor poging tot moord bedraagt namelijk dertig jaar verminderd met een derde omdat sprake is van een poging. De rechter mag in geval van een bewezenverklaring maximaal twintig jaar gevangenisstraf opleggen. Voor brandstichting mag de rechter wanneer levensgevaar of gevaar voor zwaar lichamelijk letsel voor een ander te duchten is, maximaal vijftien jaar gevangenisstraf opleggen. In dat geval is dus gekozen voor indeling in groep één.

De vierde delictgroep is een rescategorie. Deze bevat brandstichting, mishandeling, misdrijven tegen de persoonlijke vrijheid, en een tenlastegelegd feit dat niet uit het Wetboek van Strafrecht komt maar uit de Opiumwet.

⁸ Artikel 289 Sr j°. artikel 45 lid 2 en 3 Sr.

⁹ Artikel 157 Sr onder 2°.

Aldus zijn onderscheiden:

Delictgroep 1:	misdrifven tegen het leven gericht	artt. 287-289.
Delictgroep 2:	misdrifven tegen de zeden	artt. 239-249 Sr.
Delictgroep 3:	vermogensdelicten: diefstal, afpersing, afdreiging, verduistering en bedrog, heling, valsheid in geschrifte	artt. 310-339, 416 Sr, art. 225 Sr.
Delictgroep 4:	Overige delicten: brandstichting, mishandeling misdrifven tegen de persoonlijke vrijheid, overtreding Opiumwet	art. 157 Sr, artt. 300-306 Sr, artt. 274-286 Sr.

De onderstaande tabel laat zien hoe vaak elke delictgroep voorkomt in de 123 onderzochte zaken.

Tabel 7.2: *Onderzochte zaken, naar delictgroep*

onderzochte zaken waarbij tenlastegelegd	aantal	
1. misdrifven tegen het leven gericht	46	37%
2. misdrifven tegen de zeden	23	19%
3. vermogensdelicten	24	20%
4. overige delicten	30	24%
totaal	123	100%

Uit bovenstaande tabel blijkt dat delictgroep 1 het meest (46 van 123 zaken) voorkomt. Deze bevat de misdrifven die tegen het leven gericht zijn, zoals moord (art. 289 Sr) en doodslag (art 287 Sr).

7.6.2 De verdachten

Wat valt er vervolgens te zeggen over de verdachten die gedragsdeskundig worden onderzocht in strafzaken? De onderhavige studie betreft uitsluitend verdachten die berecht worden volgens het strafrecht voor volwassenen. Dat betekent dat allen achttien jaar of ouder waren ten tijde van het tenlastegelegde. Meestal (109 van 123) zijn het mannen die worden onderzocht. De gemiddelde leeftijd van alle onderzochten is 32 jaar. Dit komt voor mannen en vrouwen vrijwel overeen. Ongeveer een derde (veertig van 121) van de onderzochten is *first offender*.¹⁰ Wanneer we de onderzochten naar leeftijd in vijf leeftijdscategorieën indelen, zien we het volgende beeld.

Tabel 7.3: *Onderzochten, naar leeftijdscategorie*

onderzochten naar leeftijdscategorie	aantal	
18 t/m 20 jaar	12	10%
21 t/m 30 jaar	54	44%
31 t/m 40 jaar	36	29%
41 t/m 50 jaar	11	9%
ouder dan 50 jaar	10	8%
totaal	123	100%

Uit bovenstaande tabel kunnen we afleiden dat ruim twee van de vijf onderzochten valt in de leeftijdscategorie van 21 tot en met dertig jaar. Dat is verreweg de grootste categorie. Vanaf 41 jaar zien we een daling van het aantal onderzochten.

Opvallend is dat de leeftijdscategorie van de onderzochte samenhang vertoont met het soort delict ($p < 0.001$).¹¹ Dat levert het overzicht van tabel 7.4 op.

Wat opvalt is dat personen die ouder zijn dan vijftig jaar in relatief groten getale worden verdacht van een zedendelict. Deze groep verschilt in dat opzicht duidelijk van de overige leeftijdscategorieën ($p < 0.001$). Onder de onderzochten van 21 tot en met dertig jaar bevinden zich verhoudingsgewijs veel vermogensdelinquenten ($p < 0.05$). Bij deze onderzochten komen we relatief weinig "overige" delicten tegen.

¹⁰ In twee zaken ontbrak informatie over de justitiële voor geschiedenis.

¹¹ Dat geldt ook wanneer we de leeftijdscategorieën terugbrengen naar een aantal van drie door één categorie te maken van achttien tot en met dertig jaar en daarnaast één categorie van 41 jaar en ouder.

Tabel 7.4: Onderzochten, naar leeftijd en soort delict

onderzochten verdacht van	18 t/m 20 jaar		21 t/m 30 jaar		31 t/m 40 jaar		41 t/m 50 jaar		ouder dan 50		aantal	
“levensdelict”	5	36%	21	51%	14	30%	5	24%	1	8%	46	37%
“zedendelict”	1	7%	3	7%	7	15%	3	14%	9	69%	23	19%
“vermogensdelict”	4	29%	15	37%	10	22%	3	14%	-	0%	24	20%
“overig delictsoort”	4	29%	2	5%	15	33%	10	48%	3	23%	30	24%
totaal	14	100%	41	100%	46	100%	21	100%	13	100%	123	100%

7.6.3 Onderzoeksmodaliteit, discipline en supervisie

Van welke onderzoeksmodaliteit is in de onderzochte zaken gebruik gemaakt? Zoals eerder aangegeven, wordt bij de onderzoeksmodaliteiten onderscheid gemaakt tussen monodisciplinair psychiatrisch, monodisciplinair psychologisch, multidisciplinair onderzoek en onderzoek dat niet tot één gedragsdeskundige te herleiden is.

Tabel 7.5 laat zien dat in de 123 onderzochte zaken, 63 keer multidisciplinair onderzoek is verricht. Dit betekent dat door meer dan één soort gedragsdeskundige onderzoek is gedaan naar de verdachte. Het gaat daarbij altijd om een psychiater (of psychiater in opleiding) en een psycholoog. Daarnaast is zeven keer een onderzoek gedaan dat niet tot één gedragsdeskundige te herleiden is. Zes daarvan zijn verricht in het Pieter Baan Centrum. Eén onderzoek is ambulantly verricht door een psychiater en psycholoog die gezamenlijk één rapport hebben uitgebracht. Bij de andere onderzochte zaken gaat het 31 keer om een onderzoek van enkel een psychiater; een zogeheten mono(-disciplinair) psychiatrisch onderzoek.¹² Dertig keer betreft het een mono(-disciplinair) psychologisch onderzoek. In sommige zaken zijn meer onderzoeken verricht.

Tabel 7.5: Onderzoeken, naar onderzoeksmodaliteit

onderzoeken naar modaliteit	aantal	
monopsychiatrisch	31	24%
monopsychologisch	30	23%
multidisciplinair	63	48%
niet tot één gd te herleiden	7	5%
totaal	131	100%

¹² Hiertoe reken ik gemakshalve ook een onderzoek dat verricht is door een “forensisch” geneeskundige in samenwerking met een psychiater.

De volgende tabel laat zien dat er in 123 onderzochte zaken totaal 194 rapporten zijn uitgebracht. Dit is het totale aantal van de rapporten gemaakt door een psychiater, psycholoog en PBC. Zoals blijkt uit tabel 7.6, is zevenmaal een rapport gemaakt dat niet tot één gedragsdeskundige te herleiden is. Er is 93 maal gerapporteerd door een psychiater (al dan niet met een psycholoog) en 94 maal door een psycholoog (al dan niet met een psychiater).

Tabel 7.6: Onderzoeken, naar discipline

onderzoeken naar discipline	aantal	
psychiater	94	48%
psycholoog	93	48%
niet tot één gd te herleiden ¹³	7	4%
totaal	194	100%

Bovenstaande tabel toont dat het aantal psychiatrische en psychologische rapporten elkaar in aantal niet of nauwelijks ontloopt.

In hoeverre verrichten gedragsdeskundigen onderzoek onder supervisie?

Tabel 7.7 laat zien dat ruim één op de tien gedragsdeskundige onderzoeken in strafzaken plaatsvindt onder supervisie. We zien dat zowel bij psychiatrisch als bij psychologisch onderzoek (tien van 94 resp. tien van 93 onderzoeken). Bij onderzoeken die niet tot één gedragsdeskundige te herleiden zijn, lijkt supervisie wat vaker voor te komen (drie van zeven).

¹³ Zes van deze onderzoeken betreffen klinisch observatie in het PBC.

Tabel 7.7: *Onderzoeken, naar discipline en supervisie*

onderzoeken	psychiater		psycholoog		niet tot één gd te herleiden		totaal	
met supervisie	10	11%	10	11%	3	43%	23	12%
zonder supervisie	84	89%	83	89%	4	57%	171	88%
totaal	94	100%	93	100%	7	100%	194	100%

In § 8.5 zal ik nader ingaan op de vraag hoe gedragsdeskundigen in de praktijk aan supervisie vormgeven.

7.6.4 Relaties tussen de onderhavige zaakskenmerken

Vertonen nu, zo vragen we ons tot besluit van deze paragraaf nog af, de zaakskenmerken met behulp waarvan de bevindingen telkens zullen worden gedifferentieerd onderling enige samenhang? Treffen we bijvoorbeeld een bepaalde onderzoeksmodaliteit verhoudingsgewijs vaker aan in het ene arrondissement dan in het andere?

De vijf differentiaties, uiteengezet in de voorgaande paragrafen zijn systematisch met elkaar in verband gebracht. Dit houdt in dat de vraag is gesteld of de arrondissementen van elkaar ver-

en onderzoeksmodaliteit, de samenhang tussen arrondissement en supervisie en de samenhang tussen leeftijdscategorie en supervisie.

Bij een chikwadraattoets blijkt Arnhem op het punt van de onderzoeksmodaliteit te verschillen van de overige arrondissementen ($p < 0.05$). Ook wanneer we de onderzoeken die niet tot één gedragsdeskundige te herleiden zijn samenvoegen met de overige multidisciplinaire onderzoeken, toont Arnhem een afwijkend beeld ($p < 0.001$). We zien hier relatief veel multidisciplinaire onderzoeken. Een ander arrondissement dat enigszins afwijkt is Breda ($p < 0.001$). In Breda komen we in vergelijking tot de overige arrondissementen juist weinig multidisciplinaire onderzoeken tegen.

Supervisie blijkt niet in alle arrondissementen even vaak voor te komen, zoals tabel 7.8 ons toont ($p < 0.05$).

Tabel 7.8: *Onderzoeken met supervisie, naar arrondissement*

onderzoeken	Amsterdam		Arnhem		Assen		Breda		Den Bosch		Dordrecht		totaal	
met supervisie	2	6%	10	20%	-	0%	2	6%	3	8%	6	25%	23	12%
zonder supervisie	31	94%	39	80%	19	100%	30	94%	34	92%	18	75%	171	88%
totaal	33	100%	49	100%	19	100%	32	100%	37	100%	24	100%	194	100%

schillen op het punt van de onderzoeksmodaliteit, discipline, op het punt van het soort delict dat ten laste is gelegd of op het punt van het al dan niet gesuperviseerd zijn van de rapportage.¹⁴ Ook is de vraag gesteld of de onderzoeksmodaliteiten verschillen vertonen op het punt van tenlastegelegde delicten respectievelijk supervisie en of bij de ene soort delict eerder supervisie plaatsvindt dan bij de andere categorie. Bij de relaties tussen zaakskenmerken zijn opvallende zaken naar voren gekomen bij de samenhang tussen arrondissement

In Dordrecht en Arnhem verrichten gedragsdeskundigen relatief vaak een onderzoek onder supervisie. In Assen daarentegen zien we dat geen enkele keer.

Een ander verschil dat opvalt is dat bij onderzochten van 21 tot en met dertig jaar het onderzoek relatief vaak plaatsvindt onder supervisie ($p < 0.05$).¹⁵

¹⁴ Differentiatie naar discipline blijft beperkt tot de ambulante onderzoeken. De zes klinische onderzoeken en het ene ambulante onderzoek dat niet tot één gedragsdeskundige te herleiden is, blijven daarbij buiten beschouwing.

¹⁵ Dat verschil blijft bestaan wanneer we onderzochten van achttien tot en met dertig jaar samenvoegen en daarnaast verdachten vanaf 41 jaar in één leeftijdscategorie onderbrengen.

Tabel 7.9: *Onderzochten, naar leeftijd en supervisie*

onderzochten	18 t/m 20 jaar	21 t/m 30 jaar	31 t/m 40 jaar	41 t/m 50 jaar	ouder dan 50	aantal	
met supervisie	2 17%	16 30%	5 14%	- 0%	- 0%	23	19%
zonder supervisie	10 83%	38 70%	31 86%	11 100%	10 100%	100	81%
totaal	12 100%	54 100%	36 100%	11 100%	10 100%	123	100%

7.7 De opbouw van deel III

Deel III van deze studie geeft antwoord op de onderzoeksvragen zoals onder andere vermeld in § 1.4 en § 7.1. In hoofdstuk 8 vindt een uiteenzetting plaats van hoe de inschakeling van gedragsdeskundigen in strafzaken in de praktijk plaatsvindt. Tevens wordt ingegaan op de vraag welke procesdeelnemers daar op welke manier bij betrokken zijn. Vervolgens komt in hoofdstuk 9 het onderzoek dat de gedragsdeskundige verricht aan de orde. Aandacht zal worden besteed aan het proces van het onderzoek en de onderzoeksactiviteiten die de psychiater, respectievelijk psycholoog verricht. In hoofdstuk 10 vindt een beschrijving plaats van de gegevens die het verslag van de gedragsdeskundige bevat en de manier waarop hij zijn onderzoeksbevindingen onderbouwt. In hoofdstuk 11 vindt een weergave plaats van het gebruik dat de rechter maakt van het verslag van de gedragsdeskundige.